

Klasteri kao faktor opstanka srpskih enklava na Kosovu

Goran Maksimović¹, Božidar Milošević¹,
Milinko Milenković¹, Ljubiša Đorđević¹

¹Univerzitet u Prištini, Poljoprivredni fakultet - Lešak, Srbija

Sažetak

Poljoprivredna gazdinstva u srpskim enklavama na Kosovu predstavljaju okusnicu opstanka, razvoja i povratka raseljenog srpskog življa. Autori metodom posmatranja i metodom analize sagledavaju trenutno ekonomsko poslovanje poljoprivrednih gazdinstava a metodom sinteze u radu se daje predlog i rešenje za skladniji ekonomski razvoj i prosperitet srpskog stanovništva u enklavama na Kosovu i Metohiji. Putem formiranja klastera snizili bi se troškovi poslovanja poljoprivrednih gazdinstava, preko objedinjenih nabavki, zajedničkih isporuka i zajedničkog nastupa na tržištu. Došlo bi do povezivanja proizvodnje, obrazovanja, nauke (Poljoprivredni fakultet Lešak) i ispunjenja neophodnog uslova poljoprivrednog razvoja i podsticaja, zajednički rad na inovacijama, pristup novim veštinama i znanjima, podrška za partnerstvo, razvoj marketing strategije i brendiranje proizvoda. Razvojem klastera ostvaruju se širi ekonomski, socijalni i opšti društveni interesi srpske zajednice kroz povećanja zapošljavanja u seoskim sredinama, stimulacija mladih ljudi za ostanak na Kosovu, do unapređenja poljoprivredne proizvodnje i očuvanja životne sredine kao i drugih aspekata u ruralnim sredinama.

Ključne reči: poljoprivredna proizvodnja, lokalni ekonomski razvoj

Uvod

Srpske enklave (po okruzima: Kosovski, Kosovsko-Mitrovački, Kosovsko Pomoravski, Pečki, Prizrenski.) na Kosovu i Metohiji su mesta naseljena Srbima, čije stanovništvo nije potpuno etnički očišćeno 1999. i 2004. godine. Stanovništvo enklava živi u manjoj ili većoj meri izolovano od okolnog Albanskog stanovništva u veoma teškim uslovima. Problemi srpskog stanovništva u enklavama su: bezbednost, sloboda kretanja, pristup javnim službama, nezaposlenost, korišćenje lične imovine, mala prosečna površina poseda, nedostatak mehanizacije za obavljanje poljoprivredne delatnosti, plasman i prodaja viška poljoprivrednih proizvoda, nepostojanje stručnih poljoprivrednih službi. Za prevazilaženje ovih problema neophodno je preduzeti niz organizacionih, ekonomskih i institucionalnih mera kako bi se ostvarili strateški ciljevi.

U uslovima poslovanja poljoprivredna gazdinstva u srpskim enklavama na Kosovu moraju da pronalaze nova rešenja kako bi se održala, opstala i povećala svoju konkurentnost. Poljoprivrednim gazdinstvima u cilju unapređenja konkurentnosti na tržištu, kao rešenje autori rada predlažu strateško povezivanje u klasterne, tako udružena gazdinstva pokušavaju da nadoknade ono što im nedostaje; kadrovi, sredstva za rad, nova znanja. Udružena u klasterne gazdinstva smanjuju troškove poslovanja preko objedinjenih nabavki, zajedničkog nastupa na tržištu, zajedničkog učešća u troškovima marketinga, brendiranja i transporta do krajnjeg kupca. Država Srbija, lokalne uprave u enklavama i Poljoprivredni fakultet u Lešku kao naučna i stručna institucija imaju bitnu pozitivnu, podsticajnu, i konstruktivnu ulogu pri osnivanju klastera, davanjem stručnih saveta, donošenjem adekvatnih zakonskih propisa, poreskih olakšica, podsticajnih sredstava, odobravanjem povoljnih subvencija za članove klastera iz budžeta lokalnih uprava.

Materijal i metode rada

U radu je metodom posmatranja sagledano trenutno stanje poljoprivredne proizvodnje u srpskim enklavama na Kosovu, metodom analize proučeno je poslovanje poljoprivrednih gazdinstva, a metodom sinteze date su pretpostavke i mogućnosti za uspešniji rad i funkcionisanje poljoprivrednih subjekata u srpskim enklavama na Kosovu i Metohiji. Izvori podataka korišćeni za ostvarivanje postavljenih ciljeva su publikovani materijali centra za konkurentnost i razvoj klastera, kancelarije za Kosovo i

Metohiju Republike Srbije. Prikupljeni podaci su prezentovani putem tabela, korišćena je i druga stručna literatura.

Razvoj strategije klastera

Donošenje i sprovođenje strategije razvoja klastera je neophodno zbog pripreme privrednih subjekata u slabo razvijenim regionima za tržišnu utakmicu na globalnom tržištu, a posebno kada nestanu carinske i druge zaštitne mere. Strategijom razvoja klastera daje se jasan i argumentovan pristup razvoju slabije razvijenih regiona koji uvažavaju sve regionalne specifičnosti i razvojne potencijale, a istovremeno uvažava međunarodno priznate standarde u ovoj oblasti. Dakle strategija razvoja klastera mora biti usklađena sa ciljevima razvojnih strategija kojima se uređuju pojedine oblasti. Strategija razvoja klastera svoje uporište nalazi u poštovanju ključnih principa na kojima se danas zasniva svaka uspešna politika regionalnog razvoja. (Arsić i sar., 2012.). Klasteri su savremeni vid udruživanja i umrežavanja preduzeća iz svih segmenata ekonomskog lanca. Na nivou privrede klaster predstavlja vertikalno i horizontalno povezivanje poslovnih subjekata. Da bi uspešno funkcionisali u njima je sve precizno definisano, od toga šta će se proizvoditi, u kojoj količini i po kom kvalitetu, preko definisanja koji su kupci i ciljna tržišta, a sve u svrhu lakšeg ostvarivanja, s jedne strane, ciljeva članica klastera, a sa druge strane zahteva i potreba ciljnih grupa. Kooperacija podrazumeva saradnju u kojoj učesnici zadržavaju samostalnost, što znači da oni nisu samo partneri nego i konkurenti. Za uspešnu saradnju, tj. kooperaciju neophodni preduslovi su poverenje, fleksibilnost, istovremena konkurencija i saradnja, pronalaženje svog interesa, kao i mnogi drugi. Pri proučavanju klastera treba se analizirati i njegova horizontalna i vertikalna struktura, sastavni delovi po vertikali – kroz lanac firmi i institucija, kao i po horizontali – kroz povezane subjekte koji koriste iste kanale, ili koji proizvode komplementarne proizvode ili usluge, koji koriste slične specijalizovane proizvodne faktore ili tehnologije. S druge strane, treba u analizi uzeti u obzir državna i sva regionalna tela koja mogu uticati na stvaranje, funkcionisanje, rast i razvoj klastera. S obzirom da su klasteri relativno novi model udruživanja, privrednici na našim prostorima još uvek nisu u potpunosti upoznati i nije im blizak klaster, kao vid udruživanja, već su im bliske zadruge, kombinati, udruženja poljoprivrednika i komore. Sami klasteri, kao oblik udruživanja i organizacije, mogu biti registrovani kao bilo koji od navedenih organizacija. (Pejanović. 2013.) Klaster može postojati i može funkcionisati bez

formalno-pravne normiranosti, ali se najčešće institucionalizira. Može se preporučiti model formiranja klastera „od dna prema vrhu”. Ovim modelom omogućava se efikasno prilagođavanje institucionalnih mera stvarnim potrebama klastera i to u različitim fazama razvoja i imao bi sledeći redosled aktivnosti (tabela 1).

Tab.1. Opšti model formiranja klastera

General model of cluster formation

Uspostavljanje infrastrukture za podršku razvoja klastera
<ul style="list-style-type: none"> – Organizovanje razvojnih i edukativnih centara na nivou regiona – Promovisanje informacija o klasterima – Formiranje timova u okviru centara za podršku razvoja klastera – Obezbeđivanje podrške države – Olakšavanje formiranja spoljnih veza i međunarodne saradnje
1. Identifikovanje mogućnosti uspostavljanja klastera unutar regiona
<ul style="list-style-type: none"> – Identifikovanje potencijala za uspostavljanje klastera – Sačinjavanje modela i mape sistematskih veza – Procena svojih mogućnosti naspram drugih regiona i konkurenata
2. Aktivnosti na uspostavljanju klastera
<ul style="list-style-type: none"> – U regionima gde postoji kritična koncentracija preduzeća uspostavljanje klaster asocijacije – Formalizacija postojećih komunikacionih kanala – Unapređivanje saradnje među preduzećima- razvoj mreža
3. Obuka specijalizovane radne snage
<ul style="list-style-type: none"> – Angažovanje stručnjaka i specijalizacija ljudi za određene oblasti rada – Osnovanje klaster centara za obuku – Formiranje partnerstva između obrazovnih institucija i klastera – Podsticanje regionalnih saveza za obuku – Povećanje nivoa saradnje između regiona na nacionalnom i internacionalnom nivou
4. Razvoj i primena savremenih tehnologija i podrška preduzetničkim idejama
<ul style="list-style-type: none"> – Investiranje u inovacije započinjanje biznisa – Podrška inkubatora koji su zasnovani na klasteru – Razvoj poslovnih mreža preduzetnika – Podrška razvoja tehnoloških parkova

Tab.1. Opšti model formiranja klastera – nastavak

General model of cluster formation – continued

5. Ustrojavanje organizacione i upravljačke strukture
<ul style="list-style-type: none"> – Definisanje organizacione strukture klastera, tokova informacija i upravljačkih mehanizama – Definisanje razvojnih timova klastera – Prilagodavanje organizacione strukture preduzeća radu u klasterima – Unapređenje upravljačkih struktura – Uspostavljanje mehanizma praćenja i merenja procesa u klasteru
6. Unapređenje marketinga i brending-a regiona
<ul style="list-style-type: none"> – Utvrđivanje zahteva okruženja i prilagodavanje klastera tim zahtevima – Promovisanje klastera- proizvoda, usluga, pratećih servisa – Izgradnja distribucionih kanala za izvoz proizvoda i usluga – Stvaranje brenda regiona
7. Usmeravanje razvoja klastera
<ul style="list-style-type: none"> – Podsticanje zajedničkih projekata učesnika klastera – Investiranje u R&D klastera – Finansiranje kritičnih faktora

Izvor: Strategija razvoja klastera (2008), Centar za konkurentnost i razvoj klastera, Novi Sad (str 78-79).

Source: *Cluster development strategy (2008), Center for competitiveness and cluster development, Novi Sad (pp. 78-79).*

Klasteri se intenzivnije razvijaju tamo gde je mali biznis dostigao viši nivo razvijenosti, kao i u zemljama sa tradicijom i iskustvom u razvijanju biznis inkubatora, sa razvijenim relevantnim institucijama i tamo gde postoji visokokvalifikovana, obučena, obrazovana i tehnološki školovana radna snaga. Osnov klasterizacije predstavljaju njegovi preduzetnici, menadžeri i inovatori koji rade u srodnim, međusobno povezanim preduzećima. (Mičić. 2010). Svaki klaster ima svoj menadžment na čelu sa klaster menadžerom. Zadaci klaster menadžmenta trebalo bi biti: promocija koncepta klastera, razvoj socijalnih odnosa između članica klastera, promocija zajedničkih projekata, unapređenje saradnje sa postojećim institucijama, unapređenje i obrazovanja i razvoja kadrova. Klaster menadžer upravlja klasterom na način koji je prihvatljiv svim članovima klastera. On vodi brigu o pojedinačnim, ali i o zajedničkim interesima članova klastera. Klaster menadžer nije u funkciji direktora. Od njega se očekuje neutralnost i nezavisnost u upravljanju klasterom. Upravo iz navedenog razloga klaster menadžer ne bi trebao biti iz kruga ni jednog od subjekata koji ulaze u

klaster. Preporučljivo je da klaster menadžer bude iz privatnog sektora, da je upoznat sa tehnologijama, uslugama i uslovima tržišta i da poseduje sve menadžerske veštine. Od klaster menadžera se očekuje da poveže različite usluge klastera u integralni sistem usluga klastera. Budući da klasteri mogu uključivati velik broj različitih subjekata, od ključne je važnosti i razvoj uspešnog sistema informisanja i povezivanja partnera u klasteru s klijentima klastera koji bi se trebao temeljiti na inovativnim IT rešenjima. Inovativni sistemi informisanja takođe mogu da doprinesu i olakšaju razvoj novih proizvoda i procesa unutar klastera, pristup novim tržištima i da omoguće bolju efikasnost klaster menadžmenta. (Urošević. 2011).

Udruživanje poljoprivrednih gazdinstava u srpskim enklavama na Kosovu

Na prostoru Kosova i Metohije u srpskim enklavama registrovano je 6100 porodičnih gazdinstava, 6 preduzeća, 2 poljoprivredne zadruge, 1 pravno lice i 1 naučnoistraživačka institucija. Poljoprivreda je oduvek bila osnovna delatnost žitelja srpskih enklava na Kosovu i Metohiji, među poljoprivrednim granama dominira ratastvo, stočarstvo, i ako postoje dobri uslovi za voćarstvo i vinogradarstvo.

Tab.2. Pregled registrovanih srpskih poljoprivrednih gazdinstava na Kosovu i Metohiji po organizacionom obliku:

Summary of registered Serbian agricultural holdings in Kosovo and Metohija by organizational form

Okrug <i>District</i>	Polj. gazdinstva <i>Farms</i>	Preduzeće <i>Company</i>	Preduzetnik <i>Entrepreneur</i>	Polj.zadruga <i>Agricultural Cooperative</i>	Pravna lica <i>Legal entity</i>	Naučno - istraživačke organizacije <i>Scientific- research organizations</i>	Ostalo <i>Other</i>
Kosovski	1.689	1	0	1	1	0	0
Kosovsko Mitrovački	2.262	4	0	1	0	1	0
Kosovsko Pomoravski	1.821	0	0	0	0	0	
Pečki	295	0	0	0	0	0	0
Prizrenski	33	1	0	0	0	0	0
Ukupno/ <i>Total</i>	6.100	6	0	2	1	1	0

Izvor: Pregled stanja poljoprivrede na Kosovu i Metohiji (2013), Kancelarija za Kosovo i Metohiju, Republika Srbija (str.2-3).

Source: State of agriculture on Kosovo and Metohija overview (2013), Office for Kosovo and Methoija, Republic of Serbia (pp. 2-3).

Samostalna poljoprivredna gazdinstva u srpskim enklavama na Kosovu i Metohiji su ekonomski nemoćna, iscrpljena, izrabljena, zastarela i ostarela da budu konkurentna na sve zahtevnijem tržištu. Na osnovu analiziranog činjeničnog stanja predlažemo osnivanje klastera a nosilac projekta bi trebalo da budu poljoprivredna gazdinstva iz svih enklava, partneri na projektu formiranja klastera bi trebalo da budu zajednica srpskih opština, Kancelarija za Kosovo i Metohiju Vlade Republike Srbije, Univerzitet u Kosovskoj Mitrovici, Poljoprivredni fakultet Lešak, srednja poljoprivredna škola Lešak, saradnici na projektu formiranja klastera bi trebalo da budu, Savetodavna služba u Kosovskoj Mitrovici, Poljoprivredne zadruge u enklavama. Udružena u klastere gazdinstva ostvaruju ciljeve u oblasti razvoja i unapređenja svoje poljoprivredne proizvodnje, zalaganje za povećanje investicione aktivnosti u okviru poljoprivrede, konstantne podrške članovima udruženja, unapređenje sistema za zaštitu radnika.

S jedne strane gazdinstva zadržavaju svoju samostalnost, individualnost, svoju proizvodnju, a s druge strane, deluju i unutar klastera, i ostvaruju zajedničke interese, postajući produktivnija, inovativnija i konkurentnija. Ciljevi udruživanja po klaster konceptu su:

- uspostavljanje boljih veza, umrežavanje i poslovna saradnja.
- ostvarivanje veće konkurentnosti i boljeg plasmana proizvoda.
- bolje korišćenje prirodnih resursa.
- obuka, obrazovanje i usavršavanje.
- olakšan proces uvođenja inovacija i novih tehnologija u poslovanju i proizvodnji.
- povećanje uslova i mogućnosti za inovacije, a na taj način posredno povećanje produktivnosti.
- povećanje produktivnosti svakog pojedinačnog gazdinstva koje je sastavni deo klastera.
- saradnja sa naučno-istraživačkim institucijama.
- zajednički marketinški nastup.
- zajedničko skladištenje gotovih proizvoda.
- zajednički nastup na tržištu.
- borba protiv nelojalne konkurencije.
- unapređivanje zaštite životne sredine i uvođenje sistema kontrole.

Klasteri u Srpskim enklavama na Kosovu imaju i druge ciljeve u smislu regionalnog razvoja i regionalne politike, utiču na održiv razvoj srpskih lokalnih zajednica ulažu u razvoj ljudskih resursa u obrazovanje stanovništva smanjenje migracija sa Kosova u centralnu Srbiju čime doprinose razvoju ruralnih oblasti. Država Srbija preko svojih organa ima veoma bitnu ulogu u formiranju klastera na Kosovu, bez njene podrške u vidu podsticajnih sredstava, poreskih olakšica, budućnost klastera je nesigurna. Lokalne uprave treba da stvore institucionalne okvire koji će omogućiti nesmetano udruživanje preduzetnika, ali pitanje organizovanja preduzetnika je ipak njihova dobra volja. Preduzetnici moraju svakodnevno da pronalaze nova rešenja kako bi održali i povećali svoju konkurentnost, a time i svoje mogućnosti za uspeh u poslovanju. Geografski posmatrano najveći potencijal za razvoj klastera u enklavama na Kosovu ima Kosovska Mitrovica obzirom da je univerzitetski centar, sa najvećim brojem stručne radne snage, slobodnu carinsku zonu, i dobru infrastrukturu što se može iskoristiti za osnivanje i razvoj klastera. Sposobnost klastera da efikasno razvija neophodne inovacije, povećava produktivnost ogleda se u dobroj saradnji s univerzitetom, poljoprivrednim fakultetom i drugim naučnim i istraživačkim institucijama sa severa Kosova. Iz tog razloga neophodno je organizovati stručne programe obuke članova klastera, i da se usklade programi i planovi rada u poljoprivrednim školama sa specifičnim zahtevima i potrebama klastera.

Zaključak

Unapređenjem i razvojem klastera i njihovih delatnosti stvaraju se ciljevi članova klastera, poljoprivrednih proizvođača, dobavljača, i drugih preduzetnika i institucija iz enklava, koji ujedinjuju resurse i time stvaraju i povećavaju konkurentne sposobnosti na tržištu. Udruženi u klustere pokušavaju da nadoknade ono što im nedostaje, a to su kadrovi, finansije (pristup povoljnim kreditnim izvorima) i mogućnost realizacije zajedničkih investicija, sirovine, nova znanja, tehnologije. Ostvaruju se i širi ekonomski, socijalni i opšti društveni interesi srpske zajednice od povećanja zapošljavanja u seoskim sredinama, stimulacija mladih ljudi za ostanak na Kosovu i Metohiji, do povećanja produktivnosti i unapređenja poljoprivredne proizvodnje i očuvanja životne sredine kao i drugih aspekata u ruralnim sredinama.

Literatura

- Arsić, Lj., Cvetković, K. i Premović, J. (2012). *Klasteri ključ konkurentnosti malih i srednjih preduzeća*. Međunarodna naučna konferencija MENADŽMENT 2012 (str. 31-36). Mladenovac, Srbija.
- Centar za konkurentnost i razvoj klastera. (2008). *Strategija razvoja klastera*. Novi Sad, Srbija.
- Kancelarija za Kosovo i Metohiju, Republika Srbija. (2013). *Pregled stanja poljoprivrede na Kosovu i Metohiji*. Kosovska Mitrovica, Srbija.
- Mićić, V. (2010). Klasteri-faktor unapređenja konkurentnosti industrije Srbije. *Ekonomski horizonti*, 12(2), 57-74.
- Pejanović, R. (2013). *Klasteri u ruralnom i lokalnom ekonomskom razvoju. Oglеди iz agrarne i ruralne ekonomije* (str. 363-376). Poljoprivredni fakultet Novi Sad, Srbija.
- Urošević, S. (2011). Koncept klaster-rešenje za opstanak malih i srednjih preduzeća u sektoru tekstila. *Zbornik radova Tehnološkog fakulteta u Leskovcu*, 20, 252-260.

Primljeno: 09. mart 2015.
Odobreno: 20. maj 2015.

Clusters as a Factor of Serbian Enclaves Subsistence in Kosovo

Goran Maksimović¹, Božidar Milošević¹,
Milinko Milenković¹, Ljubiša Đorđević¹

¹*Faculty of Agriculture, University of Prishtina, Lešak, Republic of Serbia*

Abstract

Agricultural holdings in Serbian enclaves in Kosovo are the backbone of survival, growth and return of displaced Serbian population. Using the observation method and the method of analysis, the authors consider the current economic operation of agricultural producers and using the method of synthesis in the paper they provide a solution for agricultural holdings' survival in the Albanian environment they need to join together to form clusters and contribute to more harmonious development of the enclave and to be the drivers of overall economic prosperity of the Serbian population in Kosovo. The clustering would lower the operating costs of agricultural holdings, through consolidated procurement, joint deliveries and joint appearance on the market. It would come to linking of production, education, science (Faculty of Agriculture Lešak) and fulfillment of the necessary conditions for agricultural development and incentives, joint work on innovation, access to new skills and knowledge, support for partnerships, developing marketing strategies and product branding. The development of clusters realizes wider economic, social and general social interests of the Serbian community from employment increase in rural areas, stimulation of young people to stay in Kosovo, to improvement of agricultural production and environmental protection as well as other aspects of rural communities.

Key words: agricultural production, local economic development

Goran Maksimović
E-mail adress: goran.maksimovic@pr.ac.rs

Received: March 9, 2015
Accepted: May 20, 2015